

Bosna Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye

Giriş: Bosna Hersek'in Kısa Tarihi

Balkanlar, tarihî süreç içerisinde çok çeşitli dil, kültür ve inanışla birlikte farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Bu topraklar üzerinde Roma, Bizans ve Osmanlı Devleti gibi önemli güçlerin egemenlik kurması ve büyümesi bölgenin ekonomik, ticari, siyasal, sosyal ve kültürel değerini ortaya koymuştur. Bu coğrafya kıta geçiş bölgesine sahip olduğu için, önemli stratejik yolları üzerinde barındırmış, geniş ve verimli arazilere sahip olmuş, bu da hem kıta Avrupasındaki, hem de diğer siyaset ve politika yapıcı güçlerin dikkatini çekmiştir.[1] Bu ilginin temelinde, Avrupa'nın büyük siyasi güçlerinin iç güvenlik kaygısı yanında, Doğu Avrupa, Adriyatik, Ege ve Akdeniz'deki egemenlik mücadelesi yatmıştır. Bu kadar önemli olan bir coğrafyada Bosna Hersek önemli bir yere sahiptir.

Bosna, adını Hırvatistan ile ülkenin kuzey sınırını meydana getiren Sava Nehri'nin önemli bir kolu olan Eskiçağ'da "Bosante" olarak bilinen Bosna Nehri'nden almıştır. Hersek adı ise, Bosna'nın güneydoğu bölgesini meydana getiren ve Ortaçağ'da bu bölgede kurulmuş olan "Hersek" (Hercegovina) Dukalığı'ndan gelmektedir. [2] Bosna-Hersek'in sahip olduğu önem, daha çok Balkan Yarımadası'nın sahip olduğu önem ile değerlendirilir. Kabaca üçgen şeklinde dağlık bir araziden oluştuğu için, Bosna-Hersek coğrafi özellikler itibarıyla yarımada'nın diğer bölgelerine nazaran daha az öneme sahiptir. Ancak, Balkan Yarımadası'nın batı ucu durumunda olduğu için, Bosna-Hersek tarih boyunca pek çok kavmin ve toplumun istilasına ve yönetimine maruz kalmıştır. Bu nedenle, Bosna-Hersek Güney Avrupa ve Balkan kültür karakterlerinin bir birleriyle kaynaştığı karma bir kültür ve sosyal yapı sergilemektedir. Bu da zaman içinde ülkede üç ayrı dinî ve etnik özellikteki Sırp, Hırvat ve Boşnaklardan meydana gelen ve türdeş olmayan bir toplum yapısını ortaya çıkarmıştır.[3]

Saraybosna'da yapılan kazılara göre tarihî geçmişi Taş Devri'ne kadar giden Bosna-Hersek sırasıyla İlliryalıların, Romalıların yönetimi altında kalmıştır. III.Yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden, ikiye ayrılmasına neden olan Hunlar, Gotlar, Cermenler, Dorlar ve Sarmatlar gibi kavimlerin hiç biri Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu bu topraklarda kalıcı olamamışlardır. Ancak, belli bir süre Avar Türklerinin yönetimi altında kalan Slav kabileleri 7. Yüzyılın ilk yarısından itibaren

Bosna-Hersek'e egemen olmuşlardır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altında kalan Bosna-Hersek, 12. yüzyıldan itibaren güçlenen Macarların yönetimine girmiştir. Bosna-Hersek 14. Yüzyılda ise Müslüman Türkler vasıtasıyla İslamiyet ile tanışmıştır.[4]

İlk Osmanlı-Bosna Hersek İlişkileri

Bosna-Hersek'in tamamen Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden yaklaşık yüzyıl önce yani Türklerin 1363'te Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine başlamıştır. Osmanlı Venedik ve Osmanlı-Macaristan ilişkileri açısından taşıdığı stratejik önem, Bosna Hersek'in Osmanlı Devleti'nin fetih yolu üzerinde bulunması nedenleriyle ele geçirilmesi gereken bir ülke durumunda olmuştur. Bu yüzden, Bosna-Hersek'in fethi 1387-1483 yılları arasında tamamlanmıştır. [5]

Osmanlı Devleti'nin batıdaki güçlü bir kalesi durumuna gelen Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinde ve korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, 1875 yılına gelindiğinde, Sırlar, Doğu Hersek'te isyan başlatmış, Boşnaklar da bu isyana kısmen katılmıştır.[6] Bu nedenle, bu isyan hem Bosna-Hersek, hem de Osmanlı tarihinde bir kırılma noktası olmuş, Sırbistan özerk yönetimi tam bağımsızlığını kazanmış, Bosna-Hersek ise Osmanlı toprağı olarak kalmakla birlikte, Avusturya-Macaristan'ın idaresine girmiş, 7 Ekim

1908'de de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu burayı kendine bağlamıştır.[7]

1916 yılında kurulan "Dalmaçya İttifakı" ile Sırlar ve Hırvatlar aralarındaki çatışmalara son verdi ve Habsburg yönetimi altında yaşayan bütün Slavların bağımsız bir devlet altında birleşmeleri için birlikte mücadele etti. Daha sonra bu ittifak Sırp-Hırvat-Sloven komitesine dönüşerek 1 Aralık 1918'de Yugoslavya Krallığı'nı kurmuşlardır. Bu krallık, II. Dünya Savaşı sonuna kadar devam etmiş ve Bosna-Hersek bu yapı içerisinde yer almıştır. Yeni kurulan bu krallıkta Boşnakların hukuken herhangi bir hakları bulunmuyordu. Devam eden etnik milliyetçilik akımları Bosnalı Müslümanları Sırların ve Hırvatların hedef tahtası haline getirmişti. Ancak Hırvatların ve Slovenlerin durumu pek farklı değildi. Çünkü krallık hanedanı Sırlara aitti ve Sırlar bütün Slavların kendi egemenlikleri adında toplanmasını istiyorlardı. Bu nedenle Hırvatlar Sırlara karşı tavır aldılar ve kurulan ittifaklar bozulup eski düşmanlıklar gündeme geldi.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki “Soğuk Savaş” sürecinde Balkanların kuzeyi neredeyse SSCB’nin kontrolüne girmiştir. Bu dönemde, Yugoslavya Krallığı 29 Kasım 1945’te resmen kaldırılarak, “Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti” kurulmuştur. Yeni Federal Yugoslavya; Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve BosnaHersek cumhuriyetlerinden oluşmuştur.[8] Yani Yugoslavya 6 cumhuriyetten meydana gelmiştir. SSCB Anayasası’nın neredeyse kopyası niteliğindeki Yugoslavya Anayasası 1946 yılında yürürlüğe girmiştir.[9] Bu anayasa ile Sırp, Hırvatlar, Makedonlar, Slovenler ve Karadağlılar federal cumhuriyetin kurucu millî unsurları sayılırken, Arnavutlara ve Boşnaklara yani Müslümanlara millet statüsü tanınmamıştır.[10]

II. Yugoslavya döneminde Boşnaklar 1960 yılına kadar yoğun baskı altında yaşadılar. Bu baskılara dayanamayan birçok Boşnak göç etmek zorunda kaldı. Boşnakların ayırt edici İslami kimliklerini geliştirmeye dayalı sosyal ve dini nitelikteki örgütler kapatıldı, basın yayın organları sıkı bir takibe alındı. Bütün Yugoslavya’da tek parti olarak işlev gören Yugoslav Komünist Partisi’nin çatısı altında Tito rejiminin müsaade ettiği ölçüde birtakım sosyo-kültürel ve dini haklarını elde etmenin mücadelesini verdiler.

Josip Broz Tito

1970’li yıllara gelindiğinde gelişen Sırp ve Hırvat milliyetçiliklerini dengelemek amacıyla Tito, Müslüman kimliğini tanımış ve bunu 1974 anayasasında hukukileştirerek teyit etmiştir. Fakat bu durum geçmişte de olduğu gibi diğer unsurların Boşnaklara olan husumetlerini daha da bilemiştir. 1980 yılında Tito’nun ölümüyle meydana gelen boşluğu 1980’li yılların sonunda Sovyet bloğunda ve Sovyetlerdeki çözümler takip edince Yugoslavya bir kargaşa ortamına girmiştir.

Yugoslavya’da Josip Broz Tito’nun ölümü ile toplumları ya da milliyetleri bir arada tutan bağ kaybolmuştur. Tito’nun kişiliğinde bütünlüğü koruyabilen Yugoslavya’da, onun ölümünden sora etnik huzursuzluklar ve milliyetçilik hareketleri yavaş yavaş ön plana çıkmaya başlamıştır.[11] Cumhuriyetler zayıf bir merkezî idare altında cumhurbaşkanlığı görevini dönüşümlü olarak yürütmüşlerdir. Komünist sistem Yugoslavya’da da ekonomik gelişmeyi engellemiş, ekonomik sorunlar halkın hoşnutsuzluğuna neden

olmaya başlamıştır. Bu dönemde, ülkenin geçmişinde yaşananlar, milliyetçiliğin yükselişine neden olmuş ve milliyetçi güçlerin elini güçlendirmiştir. Ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılığı ve federal bütçeye katkıları, milliyetçiliği besleyen bir başka faktör olmuştur. Ayrıca, bu süreçte uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeler ve soğuk savaşın sona ermeye başlaması Yugoslavya'nın dış politikadaki anahtar rolünü ortadan kaldırmış, dağılma sürecini hızlandırmıştır.

Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması

Yugoslavya'nın iç politikasından kaynaklanan çok milletli, dinli ve kültürel yapıya sahip olunması, ekonomik alandaki dengesizlikler gibi nedenler, uluslararası ilişkilerde yaşanan hızlı gelişmeler sonrasında, altı cumhuriyet ve iki özerk yönetime (Kosova ve Voyvodina) bölünmüş olan Yugoslavya'da, Komünist Partisi yönetimindeki cumhuriyetlerin yönetici sınıfları, millî çıkarları belirleyerek bu çıkarlara göre davranma yoluna gitmişlerdir.

Yugoslavya Federasyonu'nun fiilen dağılmaya başlaması 1974 Anayasası'nın ihlalleri ile başlamıştır. Yugoslavya Anayasası'nı ilk ihlal eden Sırbistan olmuştur. Yugoslavya'yı dağılmaya götüren süreçte ilk kıvılcım 1981 yılında Kosova Priştina Üniversitesi'ndeki öğrenci olayları ile başlamıştır. Kosovalı Arnavut öğrencilerin başlatmış olduğu eylemler kısa zamanda Kosova, Makedonya ve Karadağ'a yayılmış ve güçlükle bastırılmıştır. Slobodan Miloşević'in 1986 yılında Sırbistan'da Komünist Parti liderliğine gelmesinin ardından, Sırp milliyetçiliği Sırbistan'da daha fazla güçlenmeye başlamıştır.[12] Sırp milliyetçiliğinin hız kazanmasının ve ayaklanmasının ardından başlayan gerginlik, Voyvodina ve Kosova'nın özerkliğinin kaldırılarak, doğrudan Sırbistan'a bağlanması, yaşanan olaylar zincirini oluşturmaya başlamıştır.

Bu karışıklık ortamında Almanya yine tarihten gelen Balkan politikaları gereği kendisine yakın olan Slovenya ve Hırvatistan'ı destekleyerek bağımsızlıklarını ilan etmelerini sağlamıştır ve bunların bağımsızlıklarının tanınması için Avrupa Birliği ülkelerine baskı yapmıştır.

Yugoslavya'nın Dağılıştıktan Sonra Bölgenin Son Durumu

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine çoğunluğunu Sırpların oluşturduğu federal ordu bu cumhuriyetlere karşı savaş açmış ve Yugoslavya'da bir iç savaş patlak vermiştir. Bu arada Bosna ve Hersek'te yaşayan Hırvatlar ve Slovenler, bağımsızlıklarını ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'ya yakınlık duyunca, Boşnaklar Sırplarla karşı karşıya kalmıştır. Bu baskıyı uluslararası destekle bertaraf etme niyetiyle 15 Ekim 1991'de BosnaHersek parlamentosu bağımsızlık kararı aldı. Ama Sırp'lar bunu protesto ederek Sırbistan'ı kendilerine hami kabul etmişler ve Boşnaklarla Hırvatlara karşı savaşa tutuşmuşlardır.[13]

Kırk beş yıllık Yugoslav Komünist Partisi'nin 1990 yılının Ocak-Şubat aylarında yapılan 14. olağanüstü kongresinde, Yugoslavya'nın sorunları ve Yugoslav Komünist Birliğinin işlevi ve geleceği tartışılmıştır. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki görüş farklılıkları ve uyumsuzluklar bu kongrede kendini göstermiş, parti ikiye bölünmüş, federal düzeyde Komünist Partisi'nin çözülmesiyle sonuçlanmıştır.[14] Bu kongrenin hemen ardından, cumhuriyetlerde çoğunluğu etnik temelde ve milliyetçilik esasında olmak üzere çok sayıda siyasi parti kurulmuştur. Bu durum, Yugoslavya Federasyonu'nda Komünist Parti'nin öncü ve önder rolüne de son verildiği anlamını taşımıştır.[15]

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan ilk serbest ve demokratik özellikler taşıyan seçimlerde, bütün cumhuriyetlerde milliyetçi düşüncelere sahip, bu yönleri ağır basan siyasi partiler ve koalisyonlar galip gelmiştir. Slovenya ve Hırvatistan'da Yugoslavya'nın bağımsız devletlerden oluşan bir konfederasyonun oluşmasını isteyenlerin eline geçmesi [16] Yugoslavya'da dağılma ile sonuçlanacak, iç çatışmaların başlamasında önemli bir alt yapı ve bilincin oluşmasını sağlamış, Sloven, Hırvat, Boşnak gibi toplumlarda psikolojik hazırlığın tamamlanmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu hazırlığı tamamlayan ve bağımsızlık sürecini başlatan cumhuriyetlerden biri de Bosna-Hersek olmuştur. Bosna-Hersek'te kırka yakın yeni siyasi parti kurulmuştur. Yugoslavya'nın Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 52 yıl aradan sonra 25 Kasım 1990'da yapılan serbest seçimler sonrasında[17], zamanla temsil etmiş oldukları milletlerin siyasi hareketi haline gelecek olan siyasi partiler en fazla oyu almışlardır. Seçim sonrasında Bosna-Hersek Parlamentosu'ndaki 240 sandalyenin 86 tanesini Aliya İzzetbegoviç liderliğindeki Demokratik Eylem Partisi, 72'sini Radovan Karadžić'in liderliğini yaptığı Sırp Demokrat Partisi, 44'ünü de Hırvat Demokrat Birliği almıştır. Yani, oyların %41'ini Müslümanlar, %35'ini Sırp'lar, %20'sini Hırvatlar ve %4'ünü diğerleri almıştır.[18] Bu nedenle, seçimlerin ardından Bosna-Hersek'te Müslüman, Sırp ve Hırvat koalisyonu kurulmuştur. Yugoslavya'nın Bosna-Hersek Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Demokratik Eylem Partisi'nin lideri Aliya İzzetbegoviç seçilmiştir.

Bosna-Hersek'te yeni bir dönem başladıktan sonra, Bosnalı Müslümanların tamamına yakınının oylarını almış olan Aliya İzzetbegoviç, hem BosnaHersek'teki, hem de Avrupa'daki bazı çevrelerce radikal İslamcı olarak suçlanmıştır. Siyaseten yapılan bu tür suçlamalara karşın Aliya İzzetbegoviç Bosna-Hersek'te laik, çok milletli ve bütün halkların haklarının korunduğu, imtiyazlı grup yaratmayan bir yönetim şeklini hayata geçirmeye çalışmıştır. Yugoslavya'nın Hırvatistan Cumhuriyeti'nde Yugoslav ordusu ile bağımsızlık yanlıları arasındaki çatışmalar devam ederken, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 2 Müslüman'ın Sırp tarafından 5 Eylül 1991'de öldürülmesiyle, gerginlik, çatışma ve ölümler Bosna-Hersek'e de sıçramıştır. Bosnalı Sırp'ların bu çalışmaları ve öldürme faaliyetleri BosnaHersek'teki Müslümanlar tarafından Büyük Sırbistan yaratma düşüncesiyle yapılan hazırlıkların bir parçası olarak algılanmış ve değerlendirilmiştir. Avrupa Topluluğu'nun zorlamasıyla kabul edilen ateşkesin çözüm olmaması, ateşkesin hiçe sayılması, Zagreb kentinin 7 Ekim 1991'de uçaklarla bombalanması ve Hırvatistan'ın ABD ve NATO'dan yardım talep etmesi, şeklinde Yugoslavya'daki iç savaşın giderek şiddetlendiği bir aşamada Bosna Hersek'teki Müslümanlar için en iyi çözüm yolunun, ilk başlarda savundukları ve destekledikleri esnek konfederasyon fikrinden vazgeçip, Hırvatistan ve Slovenya cumhuriyetleri gibi, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin de bağımsızlığını ilan etmesi olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. 15 Ekim 1991'de Bosna-Hersek Parlamentosu Bosna-Hersek'in egemen bir devlet haline gelmesi ve Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılma gündemiyle toplanmıştır. Bosna-Hersek'in egemenlik hakkını kullanmak istemesinde 16 Kasım 1991 tarihinde yapılan AT Bakanlar Konseyi toplantısında Sovyet Birliği ve Doğu Avrupa'daki Devletleri Tanıma Bildirisinin etkili olduğu söylenebilir.

Bosna-Hersek bağımsızlığını kazanmakla birlikte, kurulmasını düşündükleri ve destekledikleri konfederasyon halindeki Yugoslavya'nın içinde kalmak istediklerini her fırsatta dile getirirken, Bosna-Hersek'teki Sırp Halk Parlamentosu başkent olarak kabul ettikleri Pale'de Bağımsız Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin kurulduğunu 9 Ocak 1992'de ilan etmiştir.[19] Avrupa Topluluğu'nun on beş kez ilan etmiş olduğu Sırp-

Hırvat ateşkesi bir taraftan ihlal edilirken, buradaki soruna barışçı bir çözüm bulunmaya çalışılırken, Bosnalı Sırp'ların da bu şekilde bir girişimde bulunmaları bağımsızlığını tanıtmaya çalışan Bosna-Hersek'te tedirginlik ve endişe yaratmıştır. Bu nedenle, Bosna-Hersek Parlamentosu yaklaşık 4 milyon nüfusa sahip Bosna-Hersek'teki bütün etnik grupların yani Müslümanların (%44), Ortodoks Sırp'ların (%32) ve Katolik Hırvatların (%18) katılımıyla 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihinde referandum yapılmasını kararlaştırmıştır.

Bosna-Hersek'in bağımsız bir cumhuriyet olması için yapılan bu referandumu Bosnalı Sırp'lar boykot etmişlerdir. Bu referandum sırasında Sırp'lar, işbirliği yaptıklarını düşündükleri Bosnalı-Müslüman ve Sırp'lara saldırmışlar, referandum sırasında iki kişi ölmüş, iki kişi de yararlanmış. [20] 3 Mart 1992'de kesinleşen ve kana bulan referandum sonucuna göre; Bosna-Hersek'te sandığa giden nüfusun %99.43'ünün

bağımsızlıktan yana oy kullanmış olduğu görülmüştür. [21] Sonuçlar üzerine bir konuşma yapan Aliya İzzetbegoviç, "Sorun referandumla çözüme kavuşmuştur. Bosna artık bağımsızdır ve uluslararası da tanınmak istemektedir." şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.

Sandığa gidip oy kullanan seçmenin hemen hemen tamamının bağımsızlık yönünde oy kullanması, Başbakan Yardımcısı Muhammed Cengiç'in yürüttüğü görüşmeler sonrasında Sırp'larla anlaşarak Saraybosna'daki barikatların kaldırılması ve şartların olgunlaşması üzerine Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. [22]

Bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek'te iç savaşın habercisi anlamına gelen çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Başkent Saraybosna'da hayat felç olmuş, kentin 20 ayrı yerinde barikat kurulmuş, kamu hizmetleri verilemez olmuş, barikatların ardında kalan halkın sokağa çıkmamaları tavsiye edilmiştir.

Bosna-Hersek'in Bağımsızlığı Karşısında Türkiye

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ve soğuk savaş sürecinin ardından oluşmaya başlayan yenedünya düzeninde Türkiye'nin dış politikasında ön plana çıkan, ilgisini, endişesini ve enerjisini ortaya koymuş olduğu kıta geçiş bölgesi Balkanlar olmuştur. Balkan coğrafyasında ise Türkiye'nin özellikle ilgilendiği ülkeler ve bölgeler ise Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'dır. Bunda tarihî, kültürel, ekonomik ilişkilerden öte, bu iki ülkede ve bölgede yaşayan Müslüman nüfusun etkisi olduğu söylenebilir.

Türkiye, Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin bağımsızlık mücadelelerine başladıklarında, hemen yanında yer alıp bağımsızlık süreçlerine destek vermemiş, Bosna-Hersek'teki soruna doğrudan müdahale etmemiş, Yugoslavya'nın parçalanmasına katkı sunmak istememiştir. Bunun yerine, Birleşmiş Milletler üyesi olan Türkiye, ABD'nin ve üyesi olmaya çalıştığı AT'nin benimsedikleri Yugoslavya politikasıyla paralel, daha genel bir Balkan politikası belirlemiş ve takip etmiştir. Türkiye'nin böyle bir dış politika belirlemesinde ve takip etmesinde; Soğuk Savaş döneminde Yunanistan ve Bulgaristan'ın Balkanlar'a yönelik politikasında Yugoslavya'nın Türkiye ile işbirliği yaparak denge politikasını gerçekleştirmiş olması etkili olmuştur. Ayrıca, Yugoslavya Türkiye'nin Avrupa ile olan ticaret yolunun güvenliğini sağlamış ve sağlayan bir ülke olmaya devam etmekteydi. Parçalanan Yugoslavya'nın ortaya çıkaracağı Arnavut ve Boşnak mülteci akını, bunun doğuracağı sıkıntılar ve Türk bütçesine getireceği mali yük de Türkiye'nin ilk başta yaşanacakları gözlemlemesinde ve temkinli davranmasında etkili olmuştur.

Türkiye'nin Balkanlar'da kendi menfaatlerinin peşinde koşan, oluşan durumdan yararlanarak tarihî haklarını elde etme ve yeniden Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu yerleri ele geçirme gayreti içine giren bir ülke izlenimi yaratmak istemediği de böyle bir politika takip etmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye Balkan politikasında Hristiyan-Müslüman ayırımını körükleyecek, bir anlamda o günlerde sıkça tartışılmaya başlanılan "Medeniyetler Çatışmasını ortaya çıkaracak anlayış ve davranıştan özenle kaçınmıştır. Bu yüzden, Türkiye ile Federal Yugoslavya arasındaki ilişkiler Cumhuriyet döneminde genel anlamda olumlu ve samimî bir şekilde geçmiştir. Balkanlar'daki bu dostluk ve işbirliği anlayışının bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti, federasyon halindeki Yugoslavya'nın dağılıp gitmesini, Balkanlar'ın istikrarsız bir yapı haline gelmesini istememiştir. Bosna-Hersek ve onun bağımsızlığı konusunda paralel hareket etme gayreti içerisinde olunan Avrupa Topluluğu üyesi 12 ülke, Uzlaştırma

Komisyonu'nun aksi yöndeki kararına rağmen, Yugoslavya'dan ayrılan Slovenya'yı ve Hırvatistan'ı 15 Ocak 1992'de tanımıştır. Ancak, AT Dönem Başkanı tarafından yapılan açıklamada, Yugoslavya'dan ayrılan diğer iki cumhuriyet olan Bosna-Hersek ve Makedonya tanıma kararı kapsamına alınmamıştır. AT'nin tanıma kararının ardından, Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıyanların sayısında hızla artış olurken, Makedonya'yı ve Bosna-Hersek'i Bulgaristan'ın dışında tanıyan ülke olmamıştır. Türkiye'nin Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıma konusunda tavrı aslında çok nettir. 18 Ocak 1992'de Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, bir günlük çalışma ziyareti için İtalya Hükûmetinin davetlisi olarak Roma'ya gitmiş, İtalya Dışişleri Bakanı Gianni de Michelis ile yapmış olduğu görüşmenin ardından gündemdeki konulara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamada; "Ankara eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerini-Ermenistan dahil olmak üzere- nasıl ayırım yapmadan tanıdıysa Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya'yı da hep birlikte tanıyacaktır." Ancak, Türkiye'nin bu tanıma işlemini ne zaman gerçekleştireceğine ilişkin bir tarih vermemiştir.

Bu kapsamda kendilerini Yugoslavya'nın varisi gören Sırbistan'ın Devlet Başkanı Slobodan Milošević 22 Ocak 1992'de Ankara'ya gelmiştir. Konuk Devlet Başkanı burada yaptığı açıklamada, "Türkiye, Yugoslavya'nın parçalanmasını desteklemekten kaçınan tutumuyla, ne kadar sorumlu bir politika yürüttüğünü göstermiştir. Bunu çok takdir ediyoruz. Biz, iyi niyet ve sorumluluk sahibi ülkelerin, Yugoslavya sorununu çözecek barış süreci tamamlanmadan cumhuriyetleri tanımaktan kaçınacağını düşünüyoruz." diyerek, bir anlamda Türkiye'nin Bosna-Hersek dahil, Türkiye'nin Yugoslavya'dan ayrılmak isteyen cumhuriyetleri tanımamasını istemiştir. Ancak bu açıklama sonrasında Türkiye'nin politikasında değişiklik yaşanmamıştır. Bu değişimin olmayışı sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda Bosna-Hersek'te de gözlenmiş, iç savaş endişesinin giderek arttığı Bosna-Hersek'teki 2 milyon Müslüman halkın nezdinde Türkiye umut olmuş, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden ayrılan cumhuriyetleri tanıyıp, onların uluslararası kuruluşlara üye yapması gibi, kendilerini de aynı şekilde tanıyıp, destekleyeceğine inanmışlardır. Bu inanç sadece sokaktaki insanda yer almamış, BosnaHersek'in devlet yönetim kademelerinde de benzer düşünceler dile getirilmiştir. Türkiye'ye o kadar güven duyulmuştur ki, Bosna-Hersek'in "tanınma yolundaki kararına Batı'dan destek gelmese de Ankara'nın tek başına "yeşil ışık yakmasını" beklediği" ifade edilmiştir. Bosna-Hersek yöneticilerinden ve halkından gelen bu tanıma isteğine Türkiye'den cevabın gelmesi gecikmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, "Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya tanınma aşamasına gelmişler, tanınma için gerekli koşulları da büyük ölçüde sağlamışlardır. Türkiye'nin Makedonya'yı tanıma konusunda herhangi bir tereddüdü yoktur. Bunu en kısa zamanda gerçekleştireceğiz, ancak biz Bosna-Hersek'i de içine alabilecek bir tanımayı düşünüyoruz. Bosna-Hersek'i dışarıda bırakacak bir tanıma yoluna gitmek istemiyoruz. Bu cumhuriyetleri tek tek tanımayı da uygun görmedik. Bosna-Hersek'in bazı iç sorunları

var. Yakın bir zamanda referanduma gitmeleri bekleniyor. Bu gelişmeleri de yakından izleyerek tanınma isteyen dört cumhuriyeti birlikte tanıma yönündeki ilke kararımızı uygulama aşamasına getireceğiz.”⁶⁰ diyerek, Türkiye’nin Balkanlar’a yönelik politikasına ve Bosna-Hersek’in tanınmasına ilişkin merakı gidermiştir. Türkiye’nin o dönem dış politikasında Bosna-Hersek çok önemli hale gelmiş, Balkanlar’a yönelik dış politikasında Bosna-Hersek kilit ülke konumuna gelmiştir. Süleyman Demirel Hükûmeti, Yugoslavya’dan ayrılan dört ülkenin bağımsızlığının tanınmasının Bakanlar Kurulu gündemine almıştır. Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında 6 Şubat 1992’de Ankara’da saat 10:00’da toplanan Bakanlar Kurulunda Yugoslavya’dan ayrılan ve bağımsızlığını ilan eden dört cumhuriyetin aynı anda tanınması görüşülmüştür. Yaklaşık iki saat süren görüşmelerden sonra, Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Akın Gönen tarafından yapılan açıklamada; Yugoslavya’dan ayrılan ve bağımsızlığını ilan eden Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek cumhuriyetlerini tanıma kararı alındığı duyurulmuştur. Türkiye Bosna-Hersek ve diğer cumhuriyetleri birlikte tanıma yoluna gitmiştir. Türkiye’nin bu politikasında o günlerde Sırlar tarafından sık sık dile getirilen “Büyük Sırbistan” politikasının ve bölgedeki Müslüman halka karşı yapılan öldürme hareketlerinin etkisi olmuştur. Bu nedenle, Türkiye politikalarını anlamaya çalıştığı, birlikte hareket ettiği ABD ve AT’dan önce Bosna-Hersek’in bağımsızlık hakkını veya bağımsızlığını tanımıştır. Bosna-Hersek’in Türkiye tarafından tanınması Türk siyasetçileri tarafından çok olumlu bir Türk dış politika hamlesi olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’nin Bosna-Hersek’i tanımmasının ardından, Bosna-Hersek’te “Bayram” yaşanmış, bu kararın 29 Şubat 1992’de gerçekleştirilecek olan referandum kadar önemli olduğu dile getirilmiştir.⁶⁹ Kendisini “çeyrek Türk” olarak tanımlayan ve anneannesinin Üsküdarlı bir Türk olduğunu, ancak Türkçe bilmediğini her fırsatta dile getiren, Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç’in Türkiye’ye ve Türk milletine yapmış olduğu teşekkür Türk basınında yer almaya başlamıştır. Her zaman Türkeri ve Türkiye Cumhuriyeti’ni çok sevdiğini dile getiren Aliya İzzetbegoviç, 9 Şubat 1992’de Saraybosna’da Milliyet gazetesinden Nazım Alpman’ın sorularını yanıtlamıştır. Türkiye’nin kendilerini tanımalarına çok önem verdiklerini hatırlatarak, “Çok büyük Türk halkına, çok büyük Türk milletine, çok ama çok teşekkür ediyorum. Allah razı olsun. Her vatandaşım gibi ben de çok sevinçliyim. Bu sevincimizi Türkiye’ye borçluyuz.”⁷⁰ demiştir.

Türkiye’nin Bosna-Hersek Cumhuriyeti’ni tanınması, diplomatik ilişki kurulması, gerekli protokollerin imzalanması ve karşılıklı büyükelçiliklerin kurulmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Cumhuriyeti arasındaki siyasi, sosyal, kültürel ekonomik, ticari ve spor alanındaki ilişkiler hızlanmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi, iki kardeş, dost ülkenin her türlü ilişkisi hızlı ve dostane bir şekilde gelişmeye başlamış ve devam etmiştir. Türkiye, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını tanımakla kalmamış, Bosna-Hersek’in bağımsızlığını kabul etmeyen, Sırbistan ve Bosnalı Sırların başlatmış olduğu iç savaş

sırasında maddi ve manevi, her türlü desteği vermiştir. Ayrıca, BosnaHersek'teki iç savaşı sona erdiren, 14 Aralık 1995'te Paris'te Bosna-Hersek adına Aliya İzzetbegović, Hırvatistan adına Franjo Tuđman ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adına Slobodan Milošević tarafından imzalanan Dayton Antlaşması'ndan sonra da Türkiye ve Bosna-Hersek arasındaki “kardeşlik” ve “dostluk” temelindeki ilişkiler hızlı bir şekilde devam etmiştir. Türkiye bu süreçte, Bosna-Hersek'in çabucak dünya ekonomik düzenine uyum sağlaması için de ciddi bir gayret göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir.

Dipnot ve Kaynakça:

- Tahir KODAL, Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye (1990-1992)
- Barbara Jelavich, Balkan Tarihi 1 (18. ve 19. Yüzyıllar), (Ter.: İhsan Duru-Gülçin Tunalı-Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul 2009, s.3-4.
- İsmet Görgülü ve Diğ., Bosna-Hersek, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1992, s.1.
- Feyzullah Sarı, Türkiye'nin Makedonya ve Bosna-Hersek Siyaseti, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.10
- Cemile Halilović Tekin, Bosna-Hersek Devleti 1991-2011, Çizgi Kitabevi, Konya 2012, s.10.
- Safvet Beg Başagiç (Recepaşiç) (Mirza Safvet), Bosna Hersek Tarihi 1463-1850, Kastaş Yayınevi, İstanbul ?, s.29-81.
- Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861-1876), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.74.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları:7, Ankara 1992, s.IX. [8] Mustafa Türkeş, “Bosna-Hersek Problemi: 26-28 Ağustos 1992 Londra Konferansı ve Siyasi Sonuçları”, Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yıldız Matbaası, Ankara 1995, s.969.

Noel Malcolm, Bosna'nın Kısa Tarihi, Om Tarih, İstanbul 1999, s.306

Bahtiyar Sipahioğlu, Dünden Bugüne Balkanlar, Akademi Matbaacılık, İstanbul 2010, s.168-170

Peter Calvocoressi, World Politics Since 1945, Newyork 1996, p.326.

Mustafa Bereketli, Berlin Antlaşması'ndan Günümüze Balkanlar, Rumeli Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.151-152.

R. İhsan Eliaçık, a.g.e., s. 38, 60 [14] Milliyet, 24 Ocak 190, s.4.

Tanımlı Bora, a.g.e., s.137-138.

Coşkun Kırca, "Balkanlar ve Türkiye", Milliyet, 20 Haziran 1990, s.11 [17]
<http://www.ayintarihi.com/08.12.2016>.

Noel Malcolm, a.g.e., s.48

<http://www.ayintarihi.com/12.12.2016>.

Müslüman-Hırvat İşbirliği", Milliyet, 01.03.1992, s.6.

Bosna-Hersek de Artık Bağımsız", Cumhuriyet, 4 Mart 1992, s.10 [22]
<http://www.ayintarihi.com/13.12.2016>.

Aliya İzzetbegoviç'in Hayatı (1925-2003)

Aliya İzzetbegoviç'in Ailesi

8 Ağustos 1925 tarihinde Bosna-Hersek'teki Bosanski Şamats (Şamac) şehrinde doğdu. Köklü bir aileden gelen ve kendisiyle aynı adı taşıyan dedesi, İstanbul'da Osmanlı ordusunda askerlik yaptığı sırada Üsküdarlı Türk kızı Sıdika Hanım'la evlenmiş, Belgrad'da yaşayan Aliya'nın ailesi, 1863'te

Sırbistan'dan sürülen müslümanların yerleştirilmesi için Sultan Abdülaziz'in Sava nehri üzerinde tesis ettirdiği Azîziye'ye taşınmıştı. Dedesi sonraları Bosanski Şamats diye anılan bu kasabanın yöneticiliğini yapmış, Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand'a karşı gerçekleştirilen suikastın ardından Avusturyalı inzibatlar şehirde tanınmış Sırp'ları rehin alarak uzaklara götürmek isteyince bunları korumuştur. Aliya'nın ticaretle uğraşan babası Mustafa, çocuklarına iyi bir gelecek sağlama amacıyla, oğlu henüz iki yaşında iken ailesini Saraybosna'ya taşımıştı. Ailesinden ve özellikle annesinden dinî eğitim alan Aliya, Saraybosna'nın itibarlı okullarından olan Birinci Erkek Lisesi'ne girdi.

Bu okulda bir ara komünistlerin propagandalarından etkilendi, gençlik heyecanı ile toplumsal hak-haksızlık problemleriyle Allah'a olan inancı arasında kararsız kaldı. Sonradan kendisinin ifade ettiğine göre o dönemde okuduğu Batı felsefesine ait eserlerin etkisiyle bir inanç sarsıntısı yaşadıysa da dinle alâkası hiçbir zaman kopmadı, din karşısındaki komünist yaklaşımını kabul etmedi, tanrısız bir kâinat ona her zaman anlamsız göründü. Bu yıllarda kendisini en çok etkileyen üç eser Bergson'un *Yaratıcı Evrim*, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* ve Spengler'in *Batı'nın Çöküşü*'dür. İçine düştüğü fikrî sarsıntı uzun sürmedi ve İslâmî kimliği gençlik döneminde hayatına yön vermeye başladı.

Daha lisenin ikinci sınıfında iken Genç Müslümanlar Derneği'ne girerek faal üyelerinden biri olan Aliya, bu grup içindeki çalışmalarının yanı sıra özellikle Doğu Bosna'dan gelen mültecilere yardım faaliyetlerine aktif biçimde katıldı. 1943'te liseden mezun olduktan sonra arkadaşlarının anlattığına göre âsi bir karakter sergilemeye başladı. II. Dünya Savaşı'nda BosnaHersek'in, Almanya'nın desteğiyle 1941 yılında kurulan Bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti'nin bir parçası haline gelmesi ve

bunun yol açtığı yeni sorunlardan dolayı Aliya'nın da aralarında bulunduğu genç müslümanlar, Saraybosnalı âlim ve vâiz Mehmed Hanciç'in başkanlığını yaptığı el-Hidâye Derneği'ne geçmek zorunda kaldı. Aliya, Hırvatlar tarafından askere alınmak istenince Saraybosna'dan kaçıp Gradaçaç'a gitti. 1945'te Tito'nun liderliğindeki Partizan ordusu Saraybosna'yı aldığı anda geri döndü; ancak bu defa Sırp'lar tarafından askere alındı. Partizanlar'ın müslümanları tutuklamaya başladığı sırada askerliğini bitirmek üzere olan Aliya, daha önceki İslâmî faaliyetlerinden dolayı 1 Mart 1946'da on dört arkadaşıyla birlikte tutuklanıp hapsedildi. Hapiste kaldığı üç yılın ardından Halide Hanım'la evlendi ve üniversite öğrenimini tamamlamaya çalıştı. İlk girdiği Ziraat Fakültesi'ni yarım bırakıp Hukuk Fakültesi'ne geçti ve 1956'da mezun oldu. Hayatının önemli bir kısmını değişik kurumlarda hukuk danışmanlığı yaparak geçirdi.

Aliya İzzetbegović, bir yandan çeşitli kitaplar okurken diğer yandan komünist rejimin baskılarına rağmen düşüncelerini kaleme almaya çalıştı, gençlerle ilgilendi. İlmî ve fikrî birikimi, entelektüel kapasitesi ve

Müslüman kimliğini yansıtan yorumlarıyla kısa sürede dikkati çekti. İslâmî bakış açısıyla dile getirdiği düşünceleri, sadece Boşnaklar üzerinde değil eski Yugoslavya'daki farklı etnik gruplara mensup müslümanlar üzerinde de etkili oldu. Bu arada düşünce ve faaliyetleri sebebiyle yönetimin hedefi haline geldi. Özellikle 1970'te bir grup arkadaşıyla birlikte kaleme alıp yayımladığı "İslâm Deklarasyonu" başlıklı metin ülke içinde ve dışında büyük yankı uyandırdı. Bosna-Hersek ve Yugoslavya müslümanları yanında bütün dünya müslümanlarına içinde buldukları dönemde insanlığa ve kendi dindaşlarına karşı sorumluluklarını hatırlatan bu bildiri bir süre sonra onu hazırlayanların siyasal baskıya mâruz kalmalarına yol açtı.

Tito'nun 1980'de ölümünün ardından Yugoslavya'da şartlar daha da ağırlaşmaya başladı ve 1983'te "Saraybosna süreci" sırasında İzzetbegoviç tekrar tutuklandı. Onunla beraber birçok müslüman aydın yasal düzeni yıkmak amacıyla örgüt kurmaktan yargılanarak hapse mahkûm edildi; İzzetbegoviç de bazı suçluları ilk defa mahkemede gördüğü halde örgütün lideri olarak suçlandı. Yargılamanın ardından hapiste beraber bulunduğu arkadaşları, daha sonra başlatacağı siyasal bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin çekirdek kadrosunu oluşturdu. Bunlar arasında Ömer ve Salih Behmen, Hasan Čengić, İsmet Kasumagić, Džemaludin Latić, Mustafa Spahić, Edhem Bićakčić, Husein Živalj, Derviš Đurđević, Melika Salihbegović ve Đula Bićakčić gibi isimler sayılabilir.

On dört yıl hapse mahkûm edilen Aliya İzzetbegoviç, Foça Hapishanesi'ne kondu. 1987'de pişmanlık duyup af dilemesi ve bir daha siyasî faaliyetlere dönmemeye söz vermesi halinde serbest bırakılacağına dair kendisine yapılan teklifi reddetti. Komünist dünyanın dağılmaya yüz tuttuğu bir ortamda demokratik ülkelerle İslâm ülkelerinin baskıları sonucu 25 Kasım 1988'de serbest bırakıldı. Bu tahliye sebepli olan siyasî gelişmeler İzzetbegoviç'i toplumsal sorumluluk almaya zorladı. Genç müslümanlar hareketinden arkadaşlarıyla birlikte Mart 1990'da kurduğu Demokratik Eylem Partisi'ni ülkede müslümanların etkin bulunduğu bölgelerde örgütlemeye çalıştı. Özellikle Boşnak ve Arnavut müslümanların geleceğinin ancak Yugoslavya'nın bir arada ve âdil bir şekilde yönetilmesiyle mümkün olacağını düşünen İzzetbegoviç, Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde siyasete girerek 5 Aralık 1990'da yapılan seçimleri kazandı ve Bosna-Hersek cumhurbaşkanı oldu. 1 Mart 1992'de gerçekleşen referandumla Bosna-Hersek bağımsızlığını ilân etti. Ancak ülkesi Sırlar'ın saldırısına uğrayınca dirayetli ve temkinli bir siyaset izleyip silâhlı çatışmaları sona erdirmeye çalıştı. Bu mücadelesi, üç yıl devam eden kanlı savaşa 14 Aralık 1995'te son veren ve Bosna-Hersek'in bağımsız bir devlet olarak tanınmasını sağlayan Dayton Antlaşması'yla neticelendi. Savaş sırasında ve savaşın ardından uluslararası baskılara mâruz kalsa da Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için çok güçlü diplomatik ve askerî çabalar sarfetti. 14 Eylül 1996'da Dayton sonrası yapılan ilk seçimde Boşnak, Hırvat ve Sırp temsilcilerinden oluşan üçlü Başkanlık Konseyi'ne seçildi ve başkanlığı üstlendi. 13-14 Eylül 1998 seçimine katılmayı istememekle birlikte Demokratik Eylem Partisi Ana Komitesi'nin kararı doğrultusunda tekrar aday oldu ve seçimden galip çıkarak Başkanlık Konseyi'nin yöneticiliğine devam etti. Ancak sağlığının

görevini sürdürmesine imkân vermemesi üzerine 2000 yılı Haziranında görev süresi tamamlanmadan devlet başkanlığından çekildi ve 19 Ekim 2003'te vefat etti.

Mezarı

Düşünceleri: Hakkında çeşitli dillerde birçok eser ve makale yazılan Aliya İzzetbegović siyasal kimliğinin yanında İslâmî fikriyatı ile de öne çıkar. II. Dünya Savaşı sırasında felsefe kitaplarını ısrarla okuması ve insanoğlunun varlığıyla ilgili sorulara cevap araması onu sonunda İslâmiyet'in erdemlerine ulaştırmıştır. En önemli eserlerinden biri olan *Doğu ve Batı Arasında İslam*, İzzetbegović'in felsefî derinliğini ve İslâm düşüncesine hâkimiyetini gösteren önemli bir çalışmadır. 1970'te yayımlanan ve İslâm perspektifinden tipik bir "siyasal manifesto"yu temsil eden *İslâm Deklarasyonu*'nda modern zamanda İslâm'ın ve müslümanların durumu hakkındaki kısım onun bu yöndeki düşünceleri için daha ileri bir merhale sayılır. İzzetbegović, *Doğu ve Batı Arasında İslam*'ın kavramsal şekillenmesi ve hapiste geçirdiği zamanla *İslâm Deklarasyonu*'nun muhtevasını şekillendirdiği dönem arasında birçok makale yazmış, konuşmalar yapmıştır. Bu makale ve konuşmalar vasıtasıyla dinî düşüncelerini, siyaset ve diğer konulardaki görüşlerini topluma aktarmıştır. 1970'li yıllarda yayımlanan bu makaleleri "Müslümanlar Neden Geri Kaldı?", "Kur'an'ın 1400. Yıl Dönümünde Düşünceler", "İslâm ve Çağdaş Dönemi", "İslâm Devrimi İçin", "İslâm ve Müslümanların Millî ve Toplumsal Özgürlük Savaşı" gibi başlıklar taşır. İzzetbegović İslâmiyet'i bütün bir sistem, dinî ve maddî alanları birleştiren bir dünya görüşü olarak savunmuştur. Ona göre insan akıl ve bedeninin iki kutuplu birliği, İslâm ise iki kutuplu dünya birliğidir. Doğu dünyası genelde ruhu, Batı dünyası maddeyi esas alırken İslâmiyet her ikisini birleştirir;

orta hali, maddî/içtimaî hayatla mânevî/ferdî hayat arasında dengeyi temsil eder. Din olmadan insan olmanın gerçekleşemeyeceğini düşünen İslâmiyet'i bir din olarak kendi algılarına göre seven ve yaşayan İzzetbegoviç, çerçevesini Kur'an'ın belirlediği, İslâm'ın tarihî tecrübesinden gelen sosyal boyutuyla daha çok ilgiliydi. İslâmiyet'in ortaya koyduğu ölçü ve ilkeleri açıklama, müslümanların içinde bulunduğu durumla ilgili yorumlar yapma tutkusunu hiç bırakmamıştı. Kadının İslâm'daki yeri hakkında şöyle derdi: "Biz kadının aile ve toplumdaki konumundan memnun değiliz, fakat Avrupaî olmadığı için değil yeteri kadar İslâm'a uygun olmadığı için." Bosna-Hersek savaşı esnasında İslâmî değerleri ortaya koyan düşüncelerini, Avrupaî toleransın sınırlarını açıklayıcı tarzda 5 Kasım 1994'te bir Alman gazeteciye şöyle aktarmıştı: "Ben toleranslı isem önce müslüman olduğum için, sonra da Avrupalı olduğum içindir. Avrupa bazı yanlışlar yapmaktadır ve apaçık gerçeklere rağmen onlardan vazgeçmeyecektir. Meselâ bu savaşta Bosna'da yüzlerce kilise ve cami yıkılmıştır. Bunların hepsini Avrupalılar yok etmiş, Boşnaklar hiçbir eseri tahrip etmemiştir. Türk yönetimi pek ideal sayılmasa da hıristiyan halkı ve onların en önemli Ortaçağ mirasını 500 yıl muhafaza etmiş, Belgrad yakınlarındaki Fruška Gora manastırları Osmanlı Devleti'nde 300 yıl ayakta kalmış, fakat Avrupa hâkimiyeti altında üç yıl bile korunamamış, II. Dünya Savaşı'nda yakılmıştır." İzzetbegoviç devlet ve topluma bakış açısını ahlâk ve içtimaî hassasiyet temelinde inşa etmiştir. Gelişim ve gerilim hakkındaki tartışmaları geneldir; onda bireyin, toplulukların, kurumların, liderlerin ve milletlerin ahlâkı ve bilgeliği esastır. İslâmî ilke ve değerler evrensel olup zamanla sınırlanmamıştır, çünkü bunlar zamana hükmeden Allah'tan gelmektedir. Değerleri, dini ve gelenekleri korumak, tarihsel ve toplumsal olguların içinde bulunmak ve onları dikkate almakla mümkündür. Müslüman milletler tarihin bıraktığı tortulardan kurtulup asıllara, İslâm'ın temel kaynaklarına dönmeli ve kendi idealleri için aktif olmalıdırlar. İslâm'ın konumu her zaman evrenselidir, İslâm kültür ve medeniyeti bir zamanlar müslüman topraklarında çiçek açmıştır. Bu mekânlar "İslâmiyet'in Piyemontu" olup dünyanın diğer taraflarını ışıktandırarak medeniyetler arasında diyalog ve anlayış kuracaktır. "Kendini yeniden bulma" konusunda İslâm'ın başlangıcından beri yapılanlar yapılmaya devam edilmelidir. Bu ise iyi olan her şeyi benimsemekle mümkündür. İslâm dünyası Batı'dan organizasyon ilkelerini, bilimsel çalışmaları ve teknikleri kabul etmelidir; fakat özel yaşam, hayat felsefesi, ahlâk anlayışı ve aile hayatı bakımından Avrupa bir örnek oluşturmamalıdır. Bu düşünceleriyle Aliya İzzetbegoviç açık şekilde İslâm'ı din ve sosyal bir düzen olarak sunar, müslümanların izlemesi gereken tek yolun İslâm olduğuna dikkat çeker. İslâm kendi politikasını tanımlamak zorundadır; kendi savaşçılarını toplayıp güçlü sıralara yerleştirmeli, fikir açısından bir tek İslâm'a bağlı olan yeni güçler bulunmalıdır. Bu güçler birer Cezayirli, Libyalı, Iraklı, Afgan vb. olarak düşünmeyi bırakmalı, sadece müslüman olmalıdır. İzzetbegoviç din ve ahlâkın medeniyetin temeli olduğunu, dinle birleşmiş bir kültürün insanı iyiliğe götüreceğini, dinsiz kültürün ise ahlâkî yoksulluğa düşüreceğini söyler.

Eserleri:

1. ***Doğu ve Batı Arasında İslam:*** İzzetbegoviç'in yalnız İslâm'la ilgili değil aynı zamanda kültür, medeniyet ve siyaset üzerine görüşlerini yansıtmaya bakımdan da büyük önem taşıyan eser birçok dile çevrilmiş, 1993'te Kral Faysal Uluslararası İslâm'a Hizmet ödülüne lâyık görülmüştür
2. ***İslâm Deklarasyonu:*** Aliya gençliğinin ilk yıllarında İslam ve İslam toplumlarının mevcut durumu hakkında düşünmeye başlamış, "İslami yeniden doğuşun sorunları nelerdir?", "Müslümanlar neden geri kaldı?" gibi sorular sormuş ve bu soruları açıklamaya çalışmıştır. İlk notlarını aldığı hapisane günlerinin ardından, 1960'larda yayımlanan deklarasyonda dünya Müslümanlarına yönelik çağrılar vardır.
3. ***İslâm Deklarasyonu ve İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları:*** Bir önceki eserle bir arada.
4. ***Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar:*** Aliya'nın hapisane notları yanında *Doğu ve Batı Arasında İslam*'daki bazı düşüncelerini güncelleştirdiği eser, onun müslüman bir fikir adamı olduğu kadar evrensel insanlık problemlerine dair düşünce üreten bir kişi olduğunu da göstermektedir.
5. ***Tarihe Tanıklığım:*** Aliya İzzetbegoviç, tanık olduğu tarihin önemli olaylarını, kendi kişisel yaşamını ve Bosna direnişini belgeleriyle anlatıyor. Kendisinden sonra çok fazla tartışılacak konularda Aliya hem kendi savunmasını bırakıyor, hem de tartışmaların oturacağı zemini sunuyor **6. *Bosna Mucizesi: Konuşmalar***
7. ***Köle Olmayacağız:*** Devlet adamı olmanın çok ötesinde bir kimlik çizen Aliya, düşünce ufkuyla sadece Bosna halkı için değil, tüm İslam dünyası, hatta Batı dünyası için bile büyük öneme sahiptir. Muhtelif zaman ve zeminlerde yapılmış konuşmalar ve kaleme alınmış makaleler bir diplomat olarak Aliya'yı tanımamızı sağlıyor.
8. ***Soğuk ve Acı Bir Barışın Günleri; Sarajevo***
9. ***Dünyaların Birleştiği Yer; Sarajevo :*** İzzetbegoviç'in yaptığı konuşmalar bir araya getirilerek neşredilmiş olup yukarıdaki son dört kitap bu şekilde oluşmuştur. Vefatının onuncu yılı münasebetiyle bütün eserleri, mektupları, konuşmaları, hakkında yazılanlar Arnavutça'ya çevrilip hayatına ve çalışmalarına dair geniş bir girişle birlikte yayımlanmıştır.

Kaynakça:

Admir Mulaosmanovic, Aliya İzzetbegoviç (1925-2003), DİA Maddesi